

IRSTA

OMGIVANDE LANDSKAP/SIKTLINJER

Irsta socken ligger i sydöstra delen av Västmanlands län. Inom socknen finns bördiga slättbygd i söder intill Mälaren samt skogklädda kullar i norr.

Socknens närhet till Västerås har lett till en omfattande stadsutbyggnad i Irsta samhälle och på godset Gäddeholms marker. Kyrkan ligger i utkanten av Irsta samhälle. Kyrkplatsen ligger inom ett område rikt på fornlämningar samt är av riksintresse för kulturmiljövården, Irsta (U31).

VÄGNÄT/STIGAR/VATTENDRAG

En viktig vägsträckning är den mellan Västerås och Stockholm som passerar genom kyrkbyn. Där fanns i slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet ett gästgiveri. Vägens sträckning öster om kyrkan har dragits om under tidigt 1900-tal och går idag söder om klockargården. Irsta samhälle har dragit nytta av den passerande trafiken. Under 1900-talet öppnade det bland annat dagligvaruhandel och bensinstation här.

KYRKAN, DESS PLACERING OCH BYNS UTBREDELSE

Irsta kyrka antas ha blivit uppförd omkring 1200. Nordväst om kyrkan ligger den äldre kyrkogården. Fram till på 1960-talet syntes fortfarande rester av bogårdsmuren som markeringar i marken. Kyrkogården användes senast i början på 1700-talet vid ett pestutbrott. På 1700-talet syntes fortfarande ruinerna efter den äldre kyrkan. Idag finns här åkermark.

Den äldre prästgården ligger drygt en kilometer norr om kyrkbyn. En ny prästgård uppfördes 1928 intill den äldre komministergården i kyrkbyn direkt söder om vägen och kyrkan. Komministergården har legat på platsen sedan 1600-talet. Till kyrkbyn hör klockargården som ligger direkt söder om kyrkan. Ett skolhus fanns tidigare på tomten och på markerna har det legat ett fattighus från 1780-talet. Det är inte utrett om dessa finns kvar.

Kyrkbyn karaktäriseras främst av äldre gårdsbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Byggnaderna är mestadels rödfärgade hus med mestadels vita snickerier och röda tegeltak. Ytterligare en skola fanns här. Trots utflyttningar vid laga skifte på 1860-talet utgör kyrkbyn ännu en samlad miljö. Under 1900-talets mitt har en bygdegård tillkommit. Under de senare åren har miljön kompletterats med nya bostadshus. De flesta av dessa har anpassats i sin utformning för att smälta in i miljön.

Nordost om kyrkan byggdes ett äldreboende under 1900-talets första hälft. På 1970/80-talet ersattes det med en ny byggnad som idag används som församlingshem. Under 2000-talet har bebyggelsen i Irsta samhälle utökats med radhus och skolbyggnader som idag nästan når fram till kyrkbyn.

GRÖNSTRUKTUR

Kyrkogården omges av en kallmur av gråsten och flera stora ädellövträd. Omkring kyrkan och mellan bebyggelsegrupperna finns öppna odlingsmarker. Tomterna i kyrkbyn är lummiga och har höga träd. Kyrkbyn rymmer också paddock och hagar för hästar. Gärdesgårdar i sten eller trä samt staket avgränsar mot tomter.

BEBYGGELSE

Den äldre prästgården har en för prästboställen från 1700-talet typisk utformning med sexdelad plan, timmerstomme med (senare) ljusfärgad panel, brutet tak och tillbyggd veranda. En faluröd flygel som tidigare arrendatorsbostad står intill boningshuset och två flyglar till utanför häcken som avgränsar gårdsplanen.

Klockaregården, direkt söder om kyrkan, är en envånings, långsträckt byggnad i ljus puts.

Söder om kyrkan ligger den nya prästgården från 1928. Den har idag ljust målad panel och tegeltak. Intill den finns den äldre komministerbostaden. Skolbyggnaden är privatbostad, har röd stående panel med vita knutar. Under 1900-talets mitt har en bygdegård tillförts. Församlingsgården har gult fasadtegel.

<i>Byggnadstyp</i>	<i>Årtal</i>	<i>Kommentar</i>
Ja Kyrkan	1200-tal	Ersatte en äldre som låg nordväst.
Ja Prästgård	1700-tal/1928	
Ja Sockenstuga		Församlingshem, 1940-tal i/på platsen för fd äldreboende.
Ja Klockaregård	1700/1800	
? Fattigstuga		
Ja Skolhus	1800-tal	
Tiondebod		
Sockenmagasin		
? Kyrkstall		Omnämns på 1970-talet
Övrig företeelse av vikt	1900-talets mitt?	Hembygdegård
Övrig företeelse av vikt		Komministerbostad

TIDSPERIOD OCH VÄRDERING

Äldre medeltid till 1350

Yngre medeltid 1350–1550

1550–1760

- 1 Betydande värde som helhet
- o 2 Betydande värde i delar
- 3 Få betydande värden

1760–1860

1860–1920

1920–2000

- o Blandad tidsperiod

UTMÄRKANDE KARAKTÄRSDRAG

Bymiljön söder om kyrkan upplevs som privat.

ANVÄNDNING IDAG

Kyrklig verksamhet, privata bostäder, föreningsverksamhet

ATT TÄNKA PÅ

Irsta sockencentrum ingår i riksintresse för kulturmiljövården U31 Irsta.

Bevara öppen odlingsmark kring kyrkan.

Siktlinjer från Irsta samhälle mot kyrkan är viktiga att hållas fria.

Fornlämningar är skyddade enligt 2:e kapitlet kulturmiljölagen.

Kyrkobyggnaden, kyrkotomten, de kyrkliga inventarierna och begravningsplatsen skyddas genom 4:e kapitlet kulturmiljölagen.

Miljöbalkens generella biotopskydd gäller för odlingsrösen, stenmurar, åkerholmar, alléer (även enkelradig), småvatten och våtmarker, källor samt pilevallar (hamlade träd på rad).

Delar av marken inom området kan regleras av detaljplan enligt plan- och bygglagen.

VIDARE UNDERSÖKNINGAR

KÄLLOR

Kyrkokaraktärisering Irsta kyrka 2004–2005, Västerås stift

Västeråsbygden: ett program för kulturminnesvård. D. 1, Sockenvis beskrivning över kulturminnen. (1987). Västerås: Kulturnämnden.

Grau, Olof, Olof Graus beskrifning öfver Wästmanland, [Ny uppl.], Wästmanlands allehandas redaktion, Västerås, 1904

Lantmäteriet, äldre kartmaterial, www.lantmateriet.se 2021-12-08

Irsta kyrka

Irsta församlingshem och platsen för den äldre kyrkan och kyrkogården framför.

Den äldre prästgården niorr om kyrkan.

Den yngre prästgården söder om kyrkan.

Klockargården läng den äldre landsvägen.

Den äldre landsvägen mot öster.

Irsta kyrkby, vy mot öster.

Före detta skolbyggnad.

Irsta bygdegård.